

Inhoud

Inleiding 7

Deel 1 Zaken om vooraf bij stil te staan

- 1 Wat is een gedicht? 13
- 2 Originaliteit 19
- 3 Gedichten voor jezelf, gedichten voor de wereld 25
- 4 Klinken als een dichter 29

Deel 2 Een basis maken: over inspiratie

- 5 Inspiratie en transpiratie 35
- 6 Wantrouw denkwerk 44
- 7 Beelden ontdekken 46
- 8 Ideeën lenen en bewerken 49
- 9 Personificaties 55
- 10 De rijmvondst 58
- 11 Dat kan ik beter 59
- 12 Ontspannen 60

Deel 3 Van idee naar gedicht

- 13 Wat wil je? 67
- 14 Hoe maak je een begin? 68
- 15 Formuleren 69
- 16 Het effect van vorm op betekenis 71
- 17 Dosering en kwaliteit 74
- 18 Combineren 79
- 19 Het geheim van de belabberde eerste versie 82
- 20 Over rijm en de gevolgen ervan 84
- 21 Spelen met regels 90

- 22 Over mysterie en helderheid 94
- 23 Consistentie 98

Deel 4 De puntjes op de i

- 24 De umlaut op de u 103
- 25 Spelling, grammatica, interpunctie 111
- 26 Redigeren 115
- 27 Klaar – toch? 120
- 28 De wereld in met dat werk! 123

Nawoord 135

Bibliografie 137

Inleiding

Nóg een boek over het schrijven van poëzie? Zijn er niet al genoeg? Er bestaan zeker veel en uitmuntende schrijfgidsen, waaronder een groot aantal over poëzie. Deze besteden grondige aandacht aan het uitleggen van dichtvormen, metra en literaire technieken. Jaarlijks geef ik rond de honderd poëzieworkshops aan jong en oud, beginners en gevorderden, en zonder deze gidsen had ik veel wielen opnieuw moeten uitvinden.

In dat soort gidsen staat hoofdzakelijk de schrijftechniek centraal. Hóé schrijf je een sonnet? Hóé maak je vrij vers? Dat leg je niet in dertig woorden uit.

Wat je jammer genoeg minder vaak aantreft in dat soort boekjes, is aandacht voor ideeën – en hoe je deze ideeën kunt beoordelen. Hoe kom je op een idee en hoe weet je of het origineel is? En hoe werk je zo'n idee stap voor stap uit tot een gedicht, en waarop kan de keuze voor een bepaalde vorm berusten?

Bij mijn workshops kreeg ik steeds vaker de vraag hoe je op ideeën kunt komen en hoe je deze kunt ontwikkelen. De afgelopen tien jaar heb ik honderden leerlingen gehad. Het ontbreekt vooral de wat meer ervaren beginners aan lef, aan experimenteerdrift, aan de bereidheid om op hun bek te gaan. Ik denk dat dat niet aan de eerder gevolgde workshops ligt. Die docenten hebben gewoon gedaan wat ze beloofden; ze leerden hun deelnemers een ambachtelijk vers in elkaar zetten.

Dat zei ik ook tegen een van mijn leerlingen, die daarop reageerde met: 'Ja, maar hóé word je nou een echt *geweldige* dichter?' Met 'geweldig' bedoelde ze origineel, vernieuwend en verrassend. Iemand die met haar gedichten onbekenden kon raken. Ze wilde weten hoe ze haar grenzen als dichter kon vinden.

Daarom wil ik in dit boekje bij twee zaken stilstaan: allereerst het krijgen en beoordelen van ideeën en vervolgens de vraag hoe je deze kunt uitwerken in een gedicht dat meer is dan een bewijs dat je braaf de cursus ‘poëzie voor beginners’ met goed gevolg hebt afgelegd. Ik sta bij de behandeling van verschillende dichttechnieken dan ook stil bij het *waarom*, want ik denk dat je meer bevredigende en interessante verzen gaat schrijven als je de voor de hand liggende paden links laat liggen.

Ik heb ontdekt dat iedereen andere triggers heeft als het gaat om ideeën krijgen. Daarom heb ik in deze handleiding verschillende methodes opgenomen, die elkaar soms lijken tegen te spreken, terwijl voor de een een bepaalde opdracht beter werkt dan voor de ander.

Vandaar dat ik in vergelijking met andere schrijfgidsen minder diep inga op bijvoorbeeld de tientallen soorten rijm en dichtvormen die er zijn en eerder aandacht besteed aan de gevolgen van een bepaald soort rijm of vorm. Wie wil weten wat een dactylus of een rondeel is, moet een andere gids openslaan (zie ook de bibliografie). Voor de geïnteresseerden heb ik achter in dit boek de titels van een aantal uitstekende schrijfgidsen opgenomen.

Dit boekje steunt nog op een derde pijler, namelijk lezen. Veel mensen die serieuze dichtambities hebben, zijn vooral bezig met schrijven. Ze vergeten te lezen, en dat is jammer, want door te lezen kun je als dichter boven jezelf uitstijgen. Daarom is er in deze gids ook aandacht voor hoe je poëzie kunt lezen, en wat je kunt lezen om je te ontwikkelen.

Het is natuurlijk altijd onzeker hoe je je zult ontwikkelen als dichter, maar geef het met deze handleiding een kans. Zonder vertrouwen in onbewezen dingen zouden we niet bestaan en zou er heel wat mooie poëzie niet zijn gemaakt. Poëzie verrijkt je. Je leert anders te kijken, je leert beter naar anderen te luisteren en je ontdekt kanten van jezelf die je niet voor mogelijk hield. Je leert ook hoe tergend langzaam je over twee regels kunt doen.

Het gaat mij erom dat je jezelf leert verrassen. Want je bent tot

veel meer in staat dan je denkt. Schrijven is op zijn tijd frustrerend, ingewikkeld en zeer teleurstellend. En toch weet ik zeker dat het je heel, heel blij zal maken.

DEEL 1

ZAKEN OM VOORAF
BIJ STIL TE STAAN

Wat is een gedicht?

Er zijn verschillende definities in omloop van wat er nou onder een ‘gedicht’ wordt verstaan. Er zijn geen strak afgebakende grenzen, al gaan we er vaak van uit dat wanneer een tekst rijmt of regels heeft die halverwege de pagina al worden afgebroken, het een gedicht betreft. En ook teksten over gevoelens die veel vergelijkingen bevatten of die niet direct logisch zijn, worden al gauw als ‘gedicht’ bestempeld. Een tekst die ritmisch en muzikaal klinkt, kun je als een gedicht beschouwen, en een tekst waarbij er geen sprake is van directe, heldere communicatie ook. Dit zijn allemaal kenmerken van poëzie. Je zou daar een heel boek over kunnen vol schrijven.

De Franse kunstenaar Marcel Duchamp stuurde in 1917 een urinoir met als titel *Fontein* naar een expositie in New York. Deze industrieel vervaardigde pispak werd kunst, omdat Duchamp zei dat het kunst was. Je ziet het object dan opeens niet meer als iets met een doel en een functie, maar als een voorwerp met een bepaalde vorm dat iets kan zeggen over de wereld. Opeens valt op hoe mooi wit zo’n bak is, en dat terwijl hij voor iets alledaags wordt gebruikt.

Hetzelfde geldt voor poëzie. Je kunt een verhaaltje een gedicht noemen, of een grapje dat uit twee regels bestaat, of een speech van Mark Rutte. Een gedicht is dus een gedicht omdat de maker het zegt. Zo zou je boven de tekst op een pakje soep ‘gedicht’ kunnen zetten. Dan gelden er opeens andere interpretatieregels. Je kijkt dan niet meer naar de bereidingsinstructies, maar naar hoe er wordt geformuleerd. De zin ‘Soep getrokken van gevogelte’ kun je dan waarderen omdat hij lekker bekt.

De dichter zegt dat zijn tekst een gedicht is, waardoor je een

bepaalde leeshouding kunt aannemen. Met die leesafpraak hangt ook een aantal verwachtingen samen. Je mag er als lezer bij een gedicht bijvoorbeeld van uitgaan dat er dan iets tussen de regels door wordt verteld. Dat er bewust ambiguïteit en dus meerduidigheid is. Er iets bijzonders aan de hand is met de zinnen. Dat er met taal kan worden gespeeld. Dat het niet toevallig is dat 'waarde' en 'weerloos' beide met een 'w' beginnen. Dat het geconcentreerd taalgebruik betreft. En dat erover is nagedacht.

Een gedicht is een rorschachvlek. Het beantwoordt geen bepaalde vraag en de lezer maakt er uiteindelijk zelf iets van. Maar dat wil niet zeggen dat je als dichter alleen maar een vlek hoeft uit te smeren. Je moet wel degelijk een vorm zoeken en deze uitwerken, want je wilt iets overbrengen.

Een gedicht kun je op verschillende manieren begrijpen, net als een schilderij. Je kunt een schilderij waarderen vanwege de compositie, de techniek of het kleurgebruik, maar ook om wat de afbeelding je (door middel van die onderdelen) wil vertellen. Dat hoort bij de kijkafspraken die de schilderkunst ons heeft opgeleverd. Ook bij gedichten zijn er zulke afspraken, die deels gebaseerd zijn op de onderdelen waaruit een gedicht kan bestaan.

In de poëzie gelden andere regels dan bij proza. Zinnen mogen bijvoorbeeld halverwege de pagina al worden afgebroken. Dat heeft ook gevolgen voor de leesafspraken die er met betrekking tot poëzie zijn. Omdat ik er in dit boekje vaak gebruik van zal maken, zet ik ze kort uiteen, aan de hand van dit gedichtje, dat ik meer vanwege de overzichtelijkheid dan vanwege de kwaliteit opneem:

Je bent een wolf
toch wil ik je kussen
op je hart

leggen
zonder er iets
voor over te hebben.

Ik loop de kenmerken van het bovenstaande gedicht na, zodat je ook het jargon van de poëzie die ik in dit boek zal hanteren, een beetje leert kennen.

- *Regel*: Bovenstaand gedicht bestaat uit één zin, die meermaals wordt afgebroken, en daardoor uit zes regels bestaat.
- *Strofe*: Een strofe is een alinea in een gedicht. Het uiterlijke kenmerk is dat er zich voor en na de strofe een witregel bevindt. Een strofe bevat doorgaans een zekere gedachte-eenheid. Bovenstaand vers bevat twee strofes.
- *Enjambement*: Een zin die doorloopt na het einde van de regel is een zin met een enjambement. Bovenstaand gedichtje bevat één zin en vijf enjambementen. Een zin kan door een enjambement niet alleen in één keer worden gelezen. Je leest dus ‘Je bent een wolf’ en ‘toch wil ik je kussen’ zowel los van elkaar als samen.
- *Symbol*: Een woord waarbij geen natuurlijke relatie bestaat tussen wat er wordt weergegeven en wat het betekent. In dit gedichtje kan ‘hart’ symbolisch worden opgevat. Het verwijst dan niet meer naar een orgaan, maar naar een emotie.
- *Metafoor*: Beeldspraak waarbij het verbindingswoord ‘als’, ‘zoals’ of ‘net een’ ontbreekt. ‘Je bent een wolf’ is in dit gedicht een metafoor. Wanneer er had gestaan: ‘Je bent *als* een wolf’ is het dus geen metafoor meer, maar een vergelijking.
- *Rijm*: Betreft woorden die qua klank op elkaar lijken. ‘Denken’ en ‘schenken’. Maar ook ‘voorn’ en ‘boom’ en, in dit gedichtje, ‘leggen’ en ‘hebben’. Hier kom ik later uitgebreid op terug.
- *Ritme*: Een min of meer regelmatig patroon van beklemtoonde of onbeklemtoonde lettergrepen. In dit gedicht is het ritme bij de eerste strofe als volgt: *je bent een wolf / toch wil ik je*.
- *Metrum*: Een vast patroon van beklemtoonde of onbeklemtoonde lettergrepen, zoals je bijvoorbeeld hoort bij een klassiek sonnet. Alle gedichten hebben ritme, maar niet alle gedichten hebben dus automatisch een metrum.

Dit zijn de onderdelen van een gedicht. Het zijn geen voorschriften. Er bestaan genoeg gedichten zonder enjambementen, rijm of metrum. Maar nu zijn we op de hoogte van de taal van de poëzie.

Dichtvormen

Een gedicht heeft een bepaalde vorm. Met vorm bedoelt men de rangschikking van regels en lettergrepen op papier. Enkele bekende vormen zijn:

- *Sonnet*: Een veertienregelig metrisch gedicht. Door de eeuwen heen erg populair.
- *Haiku*: Deze Japanse dichtvorm geeft een beschrijving van een moment, vaak in verband met de natuur, en is geschreven in drie regels van vijf, zeven en weer vijf lettergrepen.
- *Vrij vers*: Een gedicht zonder vaste vorm en regelmatige structuur. De eerste strofe kan zes regels tellen, de strofe daarna twee enzovoort. Ook is er, anders dan bij vaste dichtvormen zoals het sonnet, geen vast metrum. Dat wil dus niet zeggen dat er geen rijm in zit, maar alleen dat dit niet volgens een vast patroon erin is verwerkt.

Poëzie en beelden

Poëzie draait er voor een deel om filmpjes op te roepen in het hoofd van iemand die jou niet kent. Dat oproepen gaat vaak via beeldspraak: een stijlfiguur waarbij de figuurlijke taal centraal staat. Denk maar eens aan een woord als 'hullen'. De meesten zullen daarbij snel aan tranen denken en iemand voor zich zien die snikt. Maar door de analogie met water dat naar beneden valt, ben je ook geneigd om aan regen te denken. De overeenkomst berust op associatie, en associatie is het belangrijkste kenmerk van beeldspraak. Bijvoorbeeld in deze vergelijking:

Hij is zo vals als een kat.

In de roman *Calamiteitenleer voor gevorderden* van Marisha Pessl (2006) wordt ergens een vrouw beschreven wier kapsel eruitziet